

Ahmed Rûmî Akhisârî'nin Bilinmeyen Eseri *İ'tikâd Risâlesi* ve Aklî-Naklî İlimlerin Öğrenilmesinin Ehemmiyeti Sorunsalıyla İlgili Görüşlerinden Hareketle Mezhebî Aidiyetine Dair Bazı Analizler -Transkripsiyon ve Değerlendirme-

Ahmad Rûmî Akhisârî's Unknown Book *İ'tikâd Risâlesi* and Some Analysis's about his Denominational Belonging with Reference to his Opinions Related to Pain Point of Importance of learning of Positive-Transferred Sciences - Transcription and Evaluation-

Ali Durmuş¹

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Ali Durmuş, (Dr.),
İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Temel İslam Bilimleri, İslam Mezhepleri Tarihi
Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye
E-posta: alidurmus6116@gmail.com
ORCID: 0000-0002-9279-1983

Başvuru/Submitted: 28.12.2020

Revizyon Talebi/Revision Requested:

28.01.2021

Son Revizyon/Last Revision Received:

17.02.2021

Kabul/Accepted: 04.03.2021

Atf/Citation: Durmuş, Ali. Ahmed Rûmî Akhisârî'nin Bilinmeyen Eseri *İ'tikâd Risâlesi* ve Aklî-Naklî İlimlerin Öğrenilmesinin Ehemmiyeti Sorunsalıyla İlgili Görüşlerinden Hareketle Mezhebî Aidiyetine Dair Bazı Analizler -Transkripsiyon ve Değerlendirme. *İslam Tetkikleri Dergisi-Journal of Islamic Review* 11/1, (Mart 2021): 107-138.
<https://doi.org/10.26650/iiuitd.2020.848466>

ÖZ

Bu makale Ahmed Rûmî Akhisârî'nin (öl. 1041/1631-32) şimdiki de ğin bilinmeyen *İ'tikâd Risâlesi*'nin transkripsiyon ve de ğerlendirmesinden oluşmaktadır. Müellif XVII. yüzyıl Osmanlı Devleti'nde bir takım dinî-siyasî gerekçelerle ortaya çıkan Kadızâdeliler Hareketinin liderlerinden biridir. *İ'tikâd Risâlesi*, Akhisârî'nin aklî ve naklî ilimlerin öğrenilmesinin ve öğretilmesinin ehemmiyetiyle ilgili görüşlerini ele alan küçük hacimli bir eserdir. Akhisârî eserini, aklî ve naklî ilimlerin öğrenilmesi hususunda görüş beyan etmek ve bu alandaki boşluğu doldurmak için kaleme almıştır. Çalışmamızda, Akhisârî'nin ilimlerin sınıflandırılması ile ilgili görüşlerinin bu esere referansla ortaya koyulması ve de ğerlendirilmesi hedeflenmiştir. Ayrıca bu çalışma, müellifin di ğer eserlerindeki görüşlerine müracaat ederek, onun kelâm ilmîne karşı olan tutumunu belirlemeyi amaçlamıştır. Böylece çalışmada, müellifin mezhebi mensubiyetine dair bazı tahlil ve de ğerlendirmelerde bulunmaktadır. Bir yandan Selefi olmakla itham edilen ve bir yandan da yalnızca Birgivi (öl. 981/1573) referanslı olarak ortaya çıktığı ileri sürülen söz konusu hareketin liderlerinden biri olan Akhisârî'nin ilimlerle ilgili görüşleri ise, bu iddiaları adeta temelden sarsacak niteliktedir. Dolayısıyla bu makale hem bu iddialarla ilgili eksiklikleri gidermekte hem de şimdiki de ğin hiç bilinmeyen söz konusu risâleyi sahada araştırmalarda bulunan araştırmacıların istifadesine sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İslam Mezhepleri Tarihi, Osmanlı Devleti, Kadızâdeliler Hareketi, Ahmed Rûmî Akhisârî, *İ'tikâd Risâlesi*

ABSTRACT

This study aims to transcribe and evaluate a book entitled *I'tikâd Risâlesi*, which remained unknown until recently and is penned by Ahmad Rûmî Akhisârî (d. 1041/1631-32). The author is one of the leaders of Qâdî-zâdelis Movement that emerged for some religious and political reasons during the Ottoman Empire in the 17th century. *I'tikâd Risâlesi*, is composed of a few pages that highlight Akhisârî's opinions regarding the importance of learning and teaching positive sciences (*'ulûm al-'akliyye*) and transferred sciences (*'ulûm al-nakliyye*). Akhisârî penned the book to express own opinions about education of positive and transferred sciences and to fill the research gap in this field. Moreover, the our study intends to reveal and evaluate Akhisârî's opinions related to such forms of sciences with reference to this book. In addition, the study aims to determine his attitude about the science of Kalam by applying the his concepts to other books of the same author. Thus, the study evaluates and analyzes denominational belonging of the author. Views about sciences of Akhisârî who one of the leaders of aforesaid movement which is both accused by Salafism and asserted its showing up based on Birgivî (d. 981/1573) only is having feature that shake to these claims. Therefore, the study both fills these research gaps about these claims and makes aforesaid book which is never known until recently available to researchers who is researching in this branch.

Keywords: History of Islamic Sects, Ottoman Empire, Qâdî-zâdeli's Movement, Ahmad Rûmî Akhisârî, *I'tikâd Risâlesi*.

EXTENDED ABSTRACT

The study aims to transcribe and evaluate a book entitled *I'tikâd Risâlesi* written by Ahmad Rûmî Akhisârî who is one of the leaders of Qâdî-zâdeli Movement. In addition, the study discusses the life of Akhisârî and his views that is mentioned in the content of aforesaid book, about the importance of learning the positive sciences (*'ulûm al-'akliyye*) and transferred sciences (*'ulûm al-nakliyye*). Akhisârî lived during the period of Qâdî-zâde Mehmed Efendi who was the leader of the Qâdî-zâdelis Movement and he supported Qâdî-zâde with numerous written works despite living in Akhisar¹. In addition, he inspired the followers of Qâdî-zâde. Although all of his religious beliefs are in line with the Hanafî-Mâturîdî tradition, it has attracted considerable attention that he was under the influence of Ibn Taymiyya School especially in terms of visits to the graves and Sufism. Akhisârî is an extremely productive author and wrote many treatises. The *I'tikâd Risâlesi* one of his books, which is unknown until now and is brought to world of science by us, mentioned both certain creed issues and the sciences that must be learned (*farḍ-ı 'ayn*). The study transcribes one copy of the book as it is the only one that can be obtained.

Throughout history, scholars discuss the importance of learning the positive/rational sciences (*'ulûm al-'akliyye*) and transferred sciences (*'ulûm al-nakliyye*). In general, the ulama consist of two groups. The first claims that the rational sciences, such as Kalam, Philosophy, Logic, and Arithmetic, should be learned together with religious sciences. When considered in terms of the science of Kalam, the ulama in this group belongs to the Hanafî-Mâturîdî tradition and sees the science of Kalam with as a goal of understanding and interpreting religion. *Mutakallim Hanafîs* or *Samarkand Hanafîs* are one of the prominent scholars purporting this

1 Akhisar is a county located in Manisa where it is in western Turkey.

view. The second consists of scholars opposed to philosophy by attaching importance to the learning and teaching of the transferred sciences. The ulama in this group regards the science of Kalam as a tool for learning religious sciences and argues that this science should be taught commensurately only to those who need it. There are scholars who agree in this opinion in the Hanafī-Māturīdī tradition and they are known as the *Faqih Hanafīs* or *Bukhara Hanafīs*. The Hanbalī-Salafī proposes that the system displays a religious rational attitude. Thus, Salafī scholars acknowledge the sciences of Logic, Philosophy and Kalam as innovation (*bid'at*) and oppose the learning of these sciences. Birgivī Mehmed Efendi whom Kādīzādelīs referenced at times, discussed the sciences in three parts as ordered, *mendup* and prohibited sciences. Birgivī who divides the ordered sciences into two as *farḍ-ı 'ayn* and *farḍ-ı kifāyah*, regarded 'Ilm-i Hāl as *farḍ-ı 'ayn* and he regarded *Tafsir*, *Hadith*, Method, Math and enough Kalam as *farḍ-ı kifāyeh*. Moreover, he regarded Astrology and the unnecessary science of Kalam as prohibited sciences. According to him the science of Kalam should be learned as much as necessary only in order to learn the Ahl al-Sunnah creed and to defend against the enemies of Ahl al-Sunnah. The views of Qādī-zāde Mehmed Efendi on this subject are almost the same with the views of Birgivī.

According to Akhisārī, 'Ilm-i Hāl is *farḍ-ı 'ayn*.² Learning and teaching the sciences that are the *farḍ-ı kifāyah* without learning this science is equivalent to destroying Islam. Because learning the *farḍ-ı kifāyah* without the *farḍ-ı 'ayn* is not permissible. Moreover, Akhisārī stated that individuals who do not learn the *farḍ-ı 'ayn* sciences cannot be considered Muslims in the presence of Allah. The reason underlying this notion is that learning and teaching Kalam are obligatory (*farḍ*) for every Muslim to gain in-depth knowledge of the creed of Ahl al-Sunnah and to avoid innovation (*bid'at*) and superstitions. In addition, Akhisārī proposes that the first concept to be learned after Kalam is the science of Fiqh. Similar to Birgivī's classification of sciences, Akhisārī regards 'Ilm-i Hāl as one of the *farḍ* sciences. However, he differs from Birgivī by claiming that every Muslim should learn the science of Kalam and Fiqh. Clearly, he is under the influence of the *Zāhid Hanafī Fuqahā* tradition known as the *Bukhara Hanafīs* in general and of the Hanbalī-Salafī school on some issues only. Moreover, Akhisārī differs from both the Hanbalī-Salafīs and *Bukhara Hanafīs* regarding the education of the science of Kalam. He agrees with the ulama known as the *Mutakallim Hanafīs* or *Samarkand Hanafīs*.

2 For detailed information see: Ahmed Rūmī Akhisārī, *I'tikād Risālesi* (Istanbul: Suleymaniye Manuscript Library, Hacı Mahmud Efendi, 6405/4), 126b-133a.

Giriş

17. Yüzyıl Osmanlı uleması arasında yer alan Ahmed Rûmî Akhisârî dönemin dinî-siyasi polemiklerinin merkezinde kalan Kadızâde Mehmed Efendi'nin (öl. 1045/1635) görüşlerinden etkilenmiş ve fikrî anlamda onunla birlikte hareket etmiştir. Dönemin aktüel meselelerinin birçoğunda onunla hemen hemen aynı fikirlere sahip olmasıyla dikkat çektiği için Kadızâdeli liderler arasından sayılmıştır. Tam adı, Muhammed b. Ahmed er-Rûmî el-Hanefî Akhisârî'dir. Kıbrıs'ta dünyaya geldiği ve 1571'de Kıbrıs'ın fethiyle ailesiyle birlikte Anadolu'ya getirildiği kaynaklarda belirtilmiştir. Anadolu başta olmak üzere Dımaşk ve civarında çeşitli ulemadan dersler alarak yetişen Akhisârî, hayatı boyunca dönemin Saruhan sancağına bağlı Akhisar kazasında ikamet etmiştir. Kısa hayatına onlarca eser sığdıran Akhisârî, eserlerinde genellikle Kadızâdeliler ile Sivâsîler arasında cereyan eden tartışmalara yer vermiştir.

Ahmed Rûmî Akhisârî'nin bilinmeyen ve ilk defa bu çalışmamızla bilim dünyasına kazandırılan *İ'tikâd Risâlesi* adlı eseri Kadızâdelilerle birlikte yeniden tartışılan naklî ilimlerin öğrenilmesinin önemini konu edinmekte olup, müellif içerikte konuyla ilgili bazı değerlendirmelerde bulunmaktadır. İlim öğrenmenin önemi, farz-ı ayn olan ilimlerin tahsili, itikadî hususlarda Müslümanların bilgili ve donanımlı olması gerektiği gibi konular üzerinde titizlikle durmaktadır. Çalışmamızda aklî ilimlerin öğrenilmesi ve öğretilmesinin önemine dair söz konusu eserinde naklettiği düşünceleri, *Mecâlisü'l-Ebrâr* adlı eserindeki ilgili bazı fikirleriyle birlikte ele alıp, bu fikirlerden hareketle mezhebî aidiyetine dair bazı tahlillerde bulunulacaktır. Bu anlamda hem Birgivi ile hem de Hanefî-Mâtürîdî gelenekle olan fikir ilişkileri ortaya konulacaktır. Ayrıca söz konusu eserin latinize edilen metni orijinal nüshasıyla birlikte çalışmamızda nakledilecektir.

1. Müellifin Hayatı

Osmanlı Devleti'nde Saruhan sancağına bağlı Akhisâr kazasında¹ ikamet etmekte olan Ahmed Rûmî, dönemin önde gelen Osmanlı ulemâsından biridir. Ailesi hakkında kesin bir bilgiye ulaşmak güç olmasına rağmen eserlerinden hareketle babasının adının Muhammed olduğunu söylememiz mümkündür. Dönemin ilim adamlarından Kâtip Çelebi (öl. 1067/1657) ailesinin Kıbrıs esirlerinden olduğunu, kendisinin ise daha sonra ihtida ederek ilme yöneldiğini belirtmektedir.² Bu bilgidен hareketle onun II. Selim (öl. 982/1574) zamanında 1571'de Kıbrıs'ın fethedilmesiyle oradan getirilen Hıristiyan esirler arasından olduğu ve devşirme olarak yetiştirildiği belirtilmektedir. Ne zaman doğduğu tam olarak bilinmemekle birlikte, çocuk yaşta Akhisar'a geldiğini ve yine bu sıralar İslamiyet'i seçtiğini öne sürmek mümkündür.³

1 Akhisar ve Saruhanlı bugün ülkemizde Manisa iline bağlı birer ilçedir.

2 Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zünûn an Esâmi'l-Kütübi ve'l-Fünûn*, çev. Rüştü Balcı, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2007), 2/1590.

3 Ayrıca bk: Mustapha Sheikh, *Ottoman Puritanism and its Discontents: Ahmad al-Aghisari and the Qadizadelis* (Oxford: Oxford University Press, 2016), 42; Ali Durmuş, *Osmanlı'da Dinî Siyasî Bir Yapılanma Olarak Kadızâdeliler Hareketi* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020), 123-125.

Kâtip Çelebi, Ahmed Rûmî'nin Hocazâde Mehmed Esad Efendi'nin (öl. 1034/1625) şeyhülislamlığı zamanında İstanbul'a geldiğini ve burada bir müddet dersîamlık yapıp ardından Akhisâr'a döndüğünü belirtmektedir.⁴ Onun İstanbul'a gelişinin hangi tarihe tekabül ettiğini belirtmek zordur. Zira Esad Efendi 1615-1622 ve 1623-1625 tarihlerinde iki farklı zaman diliminde şeyhülislamlık vazifesinde bulunmuştur. İkamet ettiği yere nispetle *Saruhânî*, *Akhisârî* ve *er-Rûmî* gibi künyelerinin yanı sıra mezhebi aidiyet dolayısıyla *el-Hanefî* künyesiyle de anılmaktadır.⁵ Bağdatlı İsmail Paşa (öl. 1920), Bursalı Mehmet Tâhir (öl. 1925) ve Kehhâle (öl. 1987) gibi bazı biyografi müellifleri onun Halvetî şeyhlerinden olduğunu öne sürse de⁶ Kadızâdelilerle olan ilişkisi ve eserlerindeki diğer görüşleri göz önünde bulundurulduğunda bunun yanlış bir bilgi olduğu kesinleşmektedir. 1041/1631-32 yılında vefat eden Ahmed Rûmî, Akhisâr'da bulunan Uzuntaş mezarlığına defnedilmiştir.⁷

Akhisârî'nin eserleri derinlemesine incelendiğinde onun Arap dilinin yanı sıra İslâmî ilimlerin hemen hepsinde mahir olduğunu görmek mümkündür. Nakledilen bilgilere göre Dimaşk ve İstanbul'da dönemin ulemasından dersler alarak yetişmiştir.⁸ İstanbul'da kısa bir müddet dersîamlık yaptığı nakledilen Akhisârî'nin Akhisâr'da hangi görevlerde bulunduğu bilinmemektedir. Müderris Veli Efendi'nin Ahmed Rûmî'den bahsettiği bir manzûmesinde onun dönemin büyük âlimlerinden olduğunu belirterek, muttaki bir yaşam sürdürdüğünü ve İslâm'ı bid'atlardan arındırmaya gayret ettiğini zikretmektedir.⁹

Veli Efendi'nin Akhisârî'nin bid'atlara mücadelede önem verdiğini belirtmesi, onun İmam Birgivî'yle ve Kadızâdelilerle olan ilişkisini ipucu olarak ortaya koymaktadır. Zira Akhisârî, kaleme aldığı eserlerinin hemen hemen tamamında XVII. Yüzyılda Osmanlı'nın en etkili dinî-siyasî hareketlerinden biri olan Kadızâdeliler Hareketi ile dönemin bazı tasavvufî ekolleri arasında tartışılan hususlara değinmektedir. Kadızâdelilerin lideri Kadızâde Mehmed Efendi ile aynı dönemde yaşayan Akhisârî'nin İstanbul'da dersîamlık yaptığı yıllarda onunla görüştüğü tahmin edilmektedir. Ayrıca Kadızâde Mehmed Efendi, bazı eserlerinde Ahmed Rûmî'den övgüyle bahsedip ondan alıntılar yapması da dikkate şayandır.¹⁰

4 Çelebi, *Keşfü'z-Zünûn*, 2/1590.

5 Geniş bilgi için bk: Çelebi, *Keşfü'z-Zünûn*, 2/1590; Bursalı Mehmed Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri 1299-1915*, haz. A. Fikri Yavuz, İsmail Özen, (İstanbul: Meral Yayınevi, 1333), 1/33; Babanzâde Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-Ârifin ve Esmâi'l-Müellifin ve Âsârü'l-Musannifin*, çev. Kilisli Rıfat Bilge, tsh. İbnül Emin Mahmud Kemal İnal, Avni Aktuç, (Ankara: MEB Yayınları, 1955), 1/167.

6 Bağdatlı, 1/167; Bursalı, 1/33; Ömer Rıza Kehhâle, *Mu'cemü'l-Müellifin: Terâcimu Musannifi'l-Kütübi'l-Arabiyye* (Beyrut: Mektebetü'l-Müsenâ, 1957), 1/157. Döneme ait olan *Şakâ'ik Zeyli*'nde Uşşakizâde Akhisârî'den bahsetmemiştir.

7 Ölüm tarihi hakkında kaynaklar hemfikir değildir. Ancak genel kanaate göre 1041 yılında vefat ettiğini söylememiz mümkündür. Karşılaştırmak için bk: Bağdatlı, 1/167; Bursalı, 1/33; Kehhâle, 1/157.

8 Yahya Michot, "Ahmed-i Rûmî Akhisârî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2016), Ek-1/60.

9 Ali Çelik, *Ahmed el-Rûmî el-Akhisârî ve Bid'at Risâlesi* (Eskişehir: Osmangazi Üniversitesi, 2000), 13.

10 Bu hususta geniş bilgi için bk: Mustapha Sheikh, *Qadizadeli Revivalism Reconsidered in Light of Ahmad al-Rumi al-Akhisari's Majalis al-Abrar* (Michaelmas: University of Oxford, 2011), 54; Durmuş, *Kadızâdeliler Hareketi*, 139-142.

Öte yandan Ahmed Rûmî Akhisârî'nin eserlerinde İmam Birgivî'nin görüşlerine de aynıyle rastlamak mümkündür. Hatta zaman zaman kendisinden övgüyle bahsetmesine ve Birgivî'nin *Dürrü'l-Yetîm* adlı eseri üzerine *Şerh 'alâ Dürrü'l-Yetîm fi't-tecvîd li-Birgivî* adıyla bir şerh kaleme almasına rağmen Birgivî'den farklı olarak bazı hususlarda İbn Teymiyye (öl. 728/1328) ve öğrencisi İbn Kayyim el-Cevziyye'nin (öl. 751/1350) etkisinde kalmıştır. Öyle ki eserlerinde bir yandan Ebu'l-Leys es-Semerkanî (öl. 373/983), Kâdihân (öl. 592/1196), Burhanuddîn Mahmud b. Ahmed el-Buhârî (öl. 616/1219), Âlim b. Alâ (öl. 786/1384) ve Bezzâzî (öl. 827/1424) gibi erken dönem Hanefî fukahasının önemli bir tesiri görülürken bir diğer yandan da İbn Teymiyye ve İbn Kayyim'in referanslarına rastlamak mümkündür. İtikadî görüşlerinin tamamı Hanefî-Mâtürîdî geleneğin temel esaslarına uygun olmasına rağmen özellikle bid'atla ilgili görüşlerinde kısmî olarak Hanbelî-Selefi literatürden faydalanması dikkat çekmektedir.¹¹

2. Eserleri

Velûd bir müellif olan Akhisârî dönemin aktüel meselelerini de ihtiva eden İslam Mezhepleri Tarihi, Kelâm, Tefsir ve Fıkıh gibi İslamî ilimlerde Türkçe ve Arapça birçok risâle kaleme almış; bazı eserleri de çeşitli dillere çevrilerek yayımlanmıştır.

Akhisârî'nin hayatını konu edinen biyografi türü kaynaklarda ve Türkiye'deki yazma eser kütüphanelerinde yaptığımız araştırmalarda, on dokuz adet eserinin olduğunu tespit ettik. Bunlar, *Risâle fi meşâyidi 'ş-şeytân li-Âdem ve zürriyyetihi*, *İ'tikâd Risâlesi*, *Risâle-i Akâ'id/İlmihâl Risâlesi*, *Risâletü't-taklîd*, *Risâle fi enne'n-nübüvve efdal mine'l-velâye*, *Mecâlisu'l-ibrâr ve mesâliku'l-ahyâr ve mehâifu'l-bid'i ve mekâmi'u'l-eşrâr*, *Müntehâbât min "İğâseti'l-lehfân fi meşâyidi 'ş-şeytân"*, *Risâle fi's-sülûk ve enne lâ-budde li's-sâlik min mürşîd*, *Risâletü'd-duhâniyye*, *Risâle fi beyâni merâtibi'n-nefs*, *Risâle fi hürmeti'r-rağş ve'd-deverân ve kerahâti'z-zikr*, *Risâle fi'z-zikr bi'l-lisâni ve'l-kalb*, *Risâle fi 'adem-i cevâzi tesliyeti'l-müezzînîn*, *el-Müennesât*, *Risâle fi beyâni't-çarîk ilâ ma'rifetillâhi te'âlâ*, *Risâle fi'r-redd-i Sağânî bi-mevdû'âtihî*, *Risâle fi 'arâdi'l-örşiyiyye ve'l-haraciyye*, *Ta'likât 'alâ tefsîri'l-Kâdî "lehû mâ fi's-semâvâti ve'l-'ard"* ve *Şerh 'alâ Dürrü'l-Yetîm fi't-tecvîd li-Birgivî* adlı eserlerdir.¹²

Ayrıca biyografik kaynaklarda Akhisârî'ye atfedilen üç eser mevcuttur, ancak yapılan katalog taramalarında bu eserlere henüz ulaşılamamıştır. Bunlar *Risâletü'r-riyâ'iyye*,¹³ *Risâletü't-tedkîk*¹⁴ ve *Hâşiye 'alâ tefsîr-i Ebi's-Su'ud*¹⁵ adlı eserlerdir. Yine kaynaklarda ona atfedilen ancak kendisine aidiyetinde sıkıntılar bulunan iki eser daha mevcuttur. Bunlardan ilki ve *Değâyıku'l-hakâyık fi't-tasavvuf nazmen ve nesran*¹⁶ olup bu eser Hindistan'da yaşayan Mevlevî şeyhi Ahmed-i Rûmî'ye (öl. 750/1349) aittir. Diğeri ise kütüphane kataloglarında Akhisârî'ye

11 Geniş bilgi için bk: Durmuş, *Kadızedeliler Hareketi*, 323-339, 385-387.

12 Kehhâle, 1/157; Bağdatlı, 1/167; Bursalı, 1/33. Bu eserlerin yazma nüshaları ve içerikleri hakkında geniş bilgi için bk: Durmuş, *Kadızedeliler Hareketi*, 125-131.

13 Kehhâle, 1/157; Bağdatlı, 1/167; Bursalı, 1/33.

14 Kehhâle, 1/157; Bağdatlı, 1/167.

15 Kehhâle, 1/157; Bursalı, 1/33.

16 Ayrıntılı bilgi için bk: Kehhâle, 1/157; Bağdatlı, 1/167; Bursalı, 1/33.

nispet edilen ancak istinsah tarihi sebebiyle kendisine ait olma ihtimali olmayan *Risâle fi'l-kelâm*¹⁷ adlı eserdir.

3. *İ'tikâd Risâlesi* ve Transkripsiyonunda Takip Edilen Metot

Ahmed Rûmî Akhisârî'nin şimdiye değin bilinmeyen ve ilk defa çalışmamızla bilim dünyasına kazandırılan söz konusu eseri, öğrenilmesi farz-ı ayn olan ilimleri ele alan küçük hacimli bir risâledir. Eserin adı metin üzerindeki ilk varakta tezhipli koyu yerde "*Risâle-i Rûmî Ahmed Efendi*" olarak geçmektedir. Ancak itikadî konuları içermesi hasebiyle olsa gerektir ki katalogda *İ'tikâd Risâlesi* adıyla kaydedilmiştir. "Risâle-i Rûmî" ibaresinin genel bir anlam taşıması, söz konusu eserin itikadî mevzulara daha yakın olması sebebiyle biz de çalışmamızda *İ'tikâd Risâlesi* adını kullanmayı tercih ettik.

Eserin dili Türkçe olup oldukça duru bir üsluba sahiptir. Akhisârî'nin hayatını konu edinen tarihî-biyografik türü kaynaklarda söz konusu risâleden bahsedilmese de; onun diğer eserlerindeki ilmî üslubunu *İ'tikâd Risâlesi*'nin içeriğinde fark etmek mümkündür. Ayrıca eserin ilk varağında yer alan "*Risâle-i Rûmî Ahmed Efendi*" ibaresi risâlenin Akhisârî'ye aidiyetini ispatlamaktadır.

Ayrıca Akhisârî'ye aidiyeti kesin olan ve küçük bir risaleden ibaret olup *Akaid Risâlesi* veya *İlmihal Risâlesi* olarak da bilinen onun bir başka eserinin, nüshalarından birinin mukaddimesinde¹⁸ öğrenilmesi farz-ı ayn olan ilimleri konu edinen Akhisârî, *İ'tikâd Risâlesi*'ndeki konuya dair fikirlerini burada da özetlemiştir. Mukaddimedeki bu görüşlerin *İ'tikâd Risâlesi*'ndeki Akhisârî'nin görüş ve düşünceleriyle örtüşmesi ve *İ'tikâd Risâlesi*'nin kütüphane kataloglarında "*Ahmed b. Muhammed el-Akhisârî*" adına nispetle kaydedilmesi eserin Ahmed Rûmî'ye aidiyeti hususunda herhangi bir şüpheye mahal vermediğini göstermektedir.

İ'tikâd Risâlesi'nin Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesinde bulunan yalnızca bir nüshasına ulaşabildik. Hacı Mahmud Efendi koleksiyonunda, 6405/4 numaralı yazmada bulunan bu nüsha, 126b-133a varakları arasında yer almaktadır. Müstensih ve istinsah tarihine dair risâlenin metninde herhangi bir bilgi mevcut değildir. Ancak risâlenin yer aldığı yazmadaki dört risâlenin hattının birbirinin aynı olması dördünün de aynı müstensih tarafından yazıldığını göstermektedir. Mücelleddeki ilk risâlenin sonunda "Ali" adında bir müstensih tarafından 1183/1769-70 yılında yazıldığı belirtilmektedir. O halde bu yazmadaki bütün risâlelerin aynı kişi tarafından aynı tarihte kaleme alındığı tahmin edilmektedir ki kütüphane katalogunda da *İ'tikâd Risâlesi*'nin istinsah tarihi olarak aynı tarih belirtilmiştir.¹⁹ Risâle nohudî renkte bir kâğıdın üzerine okunaklı nesih hattı ile istinsah edilmiş olup, her varakta 13 satır bulunmaktadır.

17 Yazma nüshası için bk: *Risâle fi'l-kelâm*, (İstanbul: Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Laleli, 2221/3), 61b-66a. Bu risâle her ne kadar Akhisârî'ye nispet edilse de, risâlenin istinsah tarihi 977/1569-70 olup Akhisârî'nin çocukluk yıllarına veyahut daha öncesine denk gelmektedir.

18 Bu nüshadaki mukaddime için bk: Ahmed Rûmî Akhisârî, *Risâle* (İstanbul: Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, M. Arif – M. Murad, 173/8) 105b-107b. Bu risâlenin adı katalogta "Risâle" olarak kayıtlı olsa da, eser üzerinde "Risâle-i Ahmed Efendi er-Rûmî" ifadesi bulunmaktadır.

19 *Manzum Menâsik-i Hac* (İstanbul: Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, 6405/1), 61a.

Fiziksel olarak 183x115; 160x105 mm ebatlarına sahip olan bu nüsha, “kelâm” konu başlığı içerisinde kataloglanmıştır.

Risâlenin bulunduğu 6405 numaralı mücellid içerisinde 6405/1’de 1a-61a varakları arasında müellifi belirtilmeyen *Manzum Menâsik-i Hâc* adlı bir risâle; 6405/2’de 62b-118b varakları arasında Birgivî Mehmed Efendi’nin *Vaşiyyetnâme*’si yer almaktadır. 6405/3’te 119b-126a varakları arasında ise kataloğa *Îmân ve Amele Dair Bir Risâle* adıyla kayıtlı olan Kadızâde Mehmed Efendi’nin *Risâle-i Kadızâde* veyahut *İlmihâl Risâlesi* olarak da bilinen eseri mevcuttur. Mücellid içerisinde kendi eserinin yanı sıra Birgivî Mehmed Efendi ile Kadızâde Mehmed Efendi’nin eserlerinin yer alması ise dikkate şayandır.

Öncelikle belirtmek gerekir ki çalışmamızdaki transkripsiyon, risâlenin Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesindeki nüshasına aittir. Yukarıda belirttiğimiz gibi *İ’tikâd Risâlesi*’nin bir başka nüshasına henüz ulaşılammıştır. Türkiye’de bulunan yazma eser kütüphaneleri kataloglarında yapılan araştırmalarda *Risâle-i Rûmî Efendi* veya *Risâle-i Ahmed er-Rûmî* adıyla Kütahya Vahitpaşa İl Halk Kütüphanesinde 43 Va 2773 numarada, İzmir Milli Kütüphanede Yazmalar Koleksiyonunda 1410/1 numarada, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Yazma Bağışlar Koleksiyonunda 4917/2 numarada ve Bosna-Hersek Gazi Hüsrev Kütüphanesinde Türkçe Yazmaları Koleksiyonunda 5510/2, R5562/1 ve R-8614/2 numaralarda birer adet eser tespit edilmiştir. Ancak içerik bakımından bu eserlerin hiçbirinin *İ’tikâd Risâlesi*’yle alakası bulunmamaktadır.

Yine İstanbul Üniversitesi Nâdir Eserler Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Koleksiyonunda 5913 numarada, Almanya Milli Kütüphanesinde Türkçe Yazmalar Koleksiyonunda Hs.or. oct.814 numarada, Mısır Hidiv Kütüphanesinde Türkçe Yazmalar Koleksiyonunda 8536/2 numarada aynı isimde birer adet eserin bulunduğu tespit edilmiştir. Ancak bu eserlerden hiçbirine ulaşılammıştır.²⁰

Risâlenin transkripsiyonunda İsnad Atıf Sisteminde belirtilen çeviri yazı alfabesi dikkate alınmış ve eserin orijinal metnine sadık kalmaya çalışılmıştır. Günümüzde kullanılmayan ve anlaşılması güç olan kelimeler dipnotlarda açıklanmıştır. Varak numaraları ise varakların bittiği yer dikkate alınarak köşeli parantezler içerisinde verilmiştir. Cümlelerin anlaşılması için Türkçeye uygun noktalama işaretleri kullanılmıştır. Ayet, hadis ve dua gibi Arapça ifadeler metinde olduğu gibi yazılmış, Türkçe anlamları ise dipnotlarda verilmiştir. Metin içerisinde zikredilen hadisler tahrîc edilerek dipnotlandırılmış, metinde adı geçen eserler ve kişiler hakkında dipnotlarda bilgi verilmiştir. Metinde yazımı yanlış olan ibareler ile tamamlanmayan cümleler bulunmakta olup bunlar hakkında dipnotlarda gerekli açıklamalar yapılmıştır.

4. Naklî İlimlerin Öğrenilmesi ve İlm-i Kelâmın Önemiyle İlgili Görüşleri

Akıl-nakil ilişkisi tarih boyunca ulema arasında erken dönemlerden itibaren tartışıldığı bir gerçektir. Söz konusu tartışmalardan zuhur eden fikirleri genel itibarıyla iki kısımda ele almak mümkündür. Bunlardan ilki, kelam, felsefe, mantık ve riyaziyyat gibi aklî ilimlerin herhangi bir

20 İstanbul Üniversitesi’ndeki nüshaya dijital görüntülerinin olmaması nedeniyle ulaşılammıştır.

ihmale mahal vermeksizin dinî ilimlerle birlikte öğrenilmesi gerektiğini öne sürenlerin oluşturduğu gruptur. İbn Sîna (öl. 428/1037), İbn Hazm (öl. 456/1064) ve Râzî (öl. 606/1210) gibi filozoflar başta olmak üzere ekser-i ulema bu görüş üzeredir. *Razî Mektebî Ekolü* olarak da bilinen bu gelenek, Osmanlı Devleti'nde eğitim sisteminde XVI. yüzyıla kadar etkili olmuş; medreselerde okutulan dersler de buna göre şekillenmiştir. XVI. yüzyıldan sonra ise akli ilimlerin yerini nakli ilimler aldığı ve dolayısıyla bu geleneğin devam ettirilemediği iddia edilmektedir²¹ ki bu görüşün doğruluğu tartışılmaktadır.²² Salt kelim ilmi açısından düşündüğümüzde, bu grupta yer alan ulema Hanefî-Mâtürîdî gelenekte kelim ilmini dini anlama ve yorumlamada amaç olarak gören ve dolayısıyla iyice öğrenilmesi gerektiğini savunanlara dayanmaktadır. Bunlar, İmam Mâtürîdî (öl. 333/944), Ebu'l-Yüsr el-Pezdevî (öl. 493/1100) Ebû Şekûr es-Sâlimî (öl. 460/1068), Ebu'l-Mu'în en-Nesefî (öl. 508/1115), Zâhid es-Saffâr (öl. 534/1139) gibi ulemanın oluşturduğu grup olup *Mütekellim Hanefîler* veya *Semer kand Hanefîleri* olarak bilinmektedirler.²³

İkinci kısım ise naklî ilimlerin öğrenilmesi ve öğretilmesine ehemmiyet verip felsefe karşıtlığı güdenlerin oluşturduğu gruptur. Bu gruptakilerin kaleme aldıkları eserleri zamanla *tehâfütü'l-felâsife* literatürünün ortaya çıkmasına neden olmuştur.²⁴ Kelim ilmini dinî ilimleri öğrenmede bir araç olarak gören ve bu ilmin sadece ilgili kişilere gereğinden fazla olmamak kaydıyla öğretilmesi gerektiğini savunan ulema da bu grupta değerlendirilebilir. Hanefî-Mâtürîdî gelenekte de bu fikirde olan ulema mevcut olup *Fakih Hanefîler* veya *Buhara Hanefîleri* olarak bilinmektedirler. Örnek olarak zikretmek gerekirse Kâdîhân (ö. 592/1196) ve Bezzâzî (ö. 827/1424) gibi âlimler bu grupta yer almaktadır. Onlara göre kelim, ilm-i âlet olup, Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat itikadının öğrenilmesi ve öğretilmesi için bir vasıttan ibarettir. Sadece bu amaçla ve gerektiği kadar öğretilmelidir. Çoğu ise zararlıdır. Dolayısıyla bu kısımda yer alan ulema kaleme aldığı fetâvâ/nevâzil türü eserlerdeki elfâz-ı küfür kısımlarıyla dikkat çekmektedir. Bu durum zamanla *elfâz-ı küfür* literatürünü oluşturmuş ve bu gelenek XVII. yüzyıla kadar²⁵ devam edegelmiştir.²⁶

- 21 Örneğin Kâtip Çelebi ve Uzunçarşılı bu iddianın sahipleri arasında yer almaktadır. Geniş bilgi için bk: Kâtip Çelebi, *Mizânü'l-Hak fî İhtiyâri'l-Ahakk: En Doğruyu Seçmek İçin Hak Terazisi*, Haz. Orhan Şaik Gökyay, (İstanbul: MEB Basımevi, 1972), 9-10; İ. Hakkı Uzunçarşılı, *İlmiye Teşkilatı* (Ankara: TTK Basımevi, 1988), 67.
- 22 Bu husustaki tartışmalar hakkında bk: Yaşar Sarıkaya, "Osmanlı Medreselerinde Akli İlimlerin İhmalî Meselesi Üzerine Bazı Mülâhazalar", *Osmanlı Dünyasında Bilim ve Eğitim Milletlerarası Kongresi Tebliğleri 12-15 Nisan 1999*, drl: Hidayet Yavuz Nuhoğlu, (İstanbul: İslam Tarih Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi, 2001), 145-158; Khaled al-Rouyhab, "17. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Bağnazlığın Zaferi Efsanesi", çev. Tuğrul Kütükçü, Yılmaz Aygün, *Mizânü'l-Hak: İslâmî İlimler Dergisi* 9 (2019), 293-315.
- 23 Hanefî-Mâtürîdî ulema ve fukahanın kelim ilmi hususundaki ayrışması hakkında ayrıntılı bilgi için bk: Abdullah Demir, "Farklı Ebû Hanîfe Tasavvurları: Fakih ve Mütekellim Hanefîler Örneği", *IV. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Veli Sempozyumu*, ed. Cengiz Çuhadar vd. (Kastamonu: Kastamonu Üniversitesi Yayınları, 2017), 1/645-646; Abdullah Demir, "İmam Birgivi Selefi mi yoksa Mâtürîdî mi", *Balikesirli Bir İslam Âlimi İmam Birgivi*, ed. Mehmet Bayyığıt vd. (Balıkesir: Balıkesir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2019), 2/299-301.
- 24 Geniş bilgi için bk: Durmuş, *Kadızedeliler Hareketi*, 248-250.
- 25 Osmanlı'daki elfâz-ı küfür risâleleri hakkında ayrıntılı bilgi için bk: Muharrem Kuzey, "Osmanlı'da Elfâz-ı Küfür Literatürü ve Önemli Eserler", *Türkiye Araştırmaları Literatürü Dergisi* 14/27 (2016), 203-231.
- 26 Demir, "Farklı Ebû Hanîfe Tasavvurları", 645-646; Demir, "İmam Birgivi", 299-301; Durmuş, *Kadızedeliler Hareketi*, 82, 369-370.

Hanbelî-Selefî düşünce sisteminde ise dinî akılcı bir tutum ön plana çıktığı için, Selefî ulema mantık, felsefe ve kelim ilimlerini bid'at sayarak bu ilimlerin tedrisatına karşı çıkmıştır. Zira Selefî düşüncede akıl ancak vahyin işaret ettiği yerlerde şer'î delil sayılabilir. İbn Teymiyye ve İbn Kayyim el-Cevziyye gibi bazı ulemayı bu grupta zikretmek mümkündür.²⁷ Sebepler ve usûl farklı olsa da, Hanbelî-Selefî düşünce sistemindeki bu eğilim, bizlere *Fakih Hanefîler* olarak bilinen Buhara Hanefîlerinin söz konusu görüşlerini anımsatmaktadır. Zira bu ilişki göz ardı edildiğinde, benzer düşüncelere sahip olan bazı Hanefî âlimler Selefilikle suçlanabilmektedir.

XVII. yüzyıl öncesinde yetişen Osmanlı ulemasını göz önünde bulundurduğumuzda, kahir ekseriyeti ilk kısımda yer almaktaysa da, ikinci kısımda yer alan Alâeddin et-Tûsî (öl. 887/1482), Hocazâde Muslihuddin Efendi (öl. 893/1488) ve Kemalpaşazâde (öl. 940/1534) gibi ulema da yer almaktadır. Kadızâdelilerin fikirlerinden beslendiği bu gelenek içerisinde Birgivi'yi de dâhil etmemiz mümkündür. Zira Birgivi ilimleri *emredilen*, *mendub olan* ve *yasaklanan* ilimler olmak üzere üç kısımda ele almaktadır. *Emredilen ilimleri*, *farz-ı ayn* ve *farz-ı kifâye* olarak ikiye ayıran Birgivi, ilmihâlî *farz-ı ayn*; tefsir, hadis, usûl, kıraat, matematik ve sadece gereken miktarda ilm-i kelâm ile mantık ilmini *farz-ı kifâye* olarak addetmektedir. Tıp ve geometri gibi ilimleri *mendub/mubah ilim*, ilm-i nücum ile gereğinden fazla ilm-i kelâmı *yasaklanan ilim* olarak belirtmektedir. Ona göre kelim ilmi sadece Ehl-i Sünnet akaidini öğrenmek ve düşmanlarına karşı savunmak amacıyla gereken miktarda öğrenilmelidir.²⁸

Kadızâdeliler hareketinin lideri olan Kadızâde Mehmed Efendi'nin konuya ilişkin görüşleri ise Birgivi Mehmed Efendi'nin görüşleriyle paraleldir. Zira ilimleri farz, vacip ve sünnet olarak gruplandıran Kadızâde, ilmihâlî farz-ı ayn olarak kabul edip bu ilmi öğrenmeden diğer vacip veya sünnet olan ilimlerin öğrenilmesini “din düşmanlığı yapmak ve İslam'ı kuzma-kürekle yıkmak” şeklinde yorumlamaktadır.²⁹ Ancak Kadızâde, İmâm-ı Şaffî'yi (öl. 204/820) referans göstererek Allah'ın huzuruna mantık ilmiyle varmanın livata ve zinadan beter olduğunu belirterek mantık ilmini itibarsızlaştırmakta ve bu hususta Birgivi ile çelişmektedir.³⁰ Zira Birgivi her ne kadar “gereken miktarda mantık ilminin tedrisatını” farz-ı kifâye olarak kabul etse de, nakledilen bilgilere göre ömrünün neredeyse yarısını bu ilmi öğrenmekle geçirmiştir.³¹ Kadızâde ayrıca her Müslümanın Ehl-i Sünnet itikadını, akaid veya elfâz-ı küfür risâlelerinden

27 Recep Önal, “İmâm Birgivi'nin Mezhebî Kimliği Üzerine Krono-Teolojik Analizler”, *Balikesirli Bir İslam Âlimi İmâm Birgivi*, ed. Mehmet Bayyigit vd. (Balıkesir: Balıkesir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2019), 2/237-238.

28 Birgivi Mehmed Efendi, *Tarikat-ı Muhammediyye*, çev. Celal Yıldırım, (İstanbul: Demir Kitabevi, 2013), 67-72. Semiramis Çavuşoğlu, *The Kadizadeli Movement an Attempt of Seriat-Minded Reform in the Ottoman Empire* (Princeton: Princeton University, Near Eastern Studies, Doktora Tezi, 1990), 270-271.

29 Kadızâde Mehmed Efendi, *Mebhâs-ı İmân* (İstanbul: Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, 5570), 249b-251b, 525b.

30 Kadızâde Mehmed Efendi, *Mesâil-i Ehl-i Sünnet ve'l-Cemâat* (İstanbul: Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, 5570), 205b.

31 Çelebi, *Mizânu'l-Hakk*, 105.

öğrenmesi gerektiğinin de altını çizmektedir.³² Bu durum onun da ilm-i kelâmın öğrenilmesi hususunda Birgivi'yle paydaş olduğu imajını vermektedir.

Ahmed Rûmî Akhisârî *İ'tikâd Risâlesi*'nde “*Ma'lûm ola ki îmânî, İslâm'ı öğrenmek her ere ve 'avratı farz-ı ayndır. Zîrâ iman olmadıkça, gayr-ı tâ'at makbul olmaz. Biñ yıl dünyâda gündüz şâ'im ve geceler de namaz kılsa fâ'idesin bulmayub cehennemde qalacaktır.*”³³ sözleriyle ilmihalin farz-ı ayn olduğuna dikkat çekmektedir. Bir başka risâlesinde ilmihali “*iman ve İslam'ın ne olduğunu öğrenmek*”³⁴ olarak tanımlayan Akhisârî'ye göre bu ilim öğrenilmeden farz-ı kifâye olan ilimlerin dahi öğrenilmesi ve öğretilmesi İslâm'ı kazma-kürekle yıkmakla eş değerdir. Zira farz-ı ayn dururken farz-ı kifâyeyi öğrenmek caiz değildir. Bu durumu, namaz vaktinde bir cenaze olması durumunda, vakit namazının terk edilip cenaze namazının kılınmasına benzeten Akhisârî bunun caiz olmayıp “isyan” anlamına geleceğini vurgulamaktadır. Ona göre farz-ı ayn ilimler dururken diğer ilimleri öğrenen talebeler ile öğreten hocalar asi sayılırlar. Öte yandan farz-ı ayn ilimleri öğrenmediği halde kendini hala Müslüman sayan kimselerin de Allah katında Müslüman sayılamayacağını ve dolayısıyla küffâr üzerine geçerli olan şer'î hükümlerin kendileri üzerine de geçerli olacağını belirtmektedir.³⁵

Söz konusu eserinde çeşitli Hanefî-Mâtürîdî fukahannın elfâz-ı küfür kitaplarından faydalanan Akhisârî, her Müslümanın İslâm itikadının esaslarını bilecek ve anlatacak kadar ilim sahibi olması gerektiğini belirtmekte, aksi takdirde küfre düşeceğini altını çizmektedir.³⁶ Ona göre ilim tahsiliyle alakalı rivayet edilen hadislerin tamamı buna işaret etmektedir. Dolayısıyla itikadî hususları tafsilatıyla ve edasıyla bilmek farzdır.³⁷

Öte yandan Akhisârî'nin *Mecâlisü'l-ibrâr* adlı eseri de incelendiğinde mutlaka öğrenilmesi gereken ilimleri yüzeysel bir ilmihal bilgisi ile sınırlamadığı görülecektir. *Mecâlisü'l-ibrâr*'da, Ehl-i sünnet itikadının bilinmesi ve böylece bid'at ve hurafelerden sakınılması için ilm-i kelâmın derinlemesine öğrenilmesi ve öğretilmesi her Müslüman üzerine gerekli olduğunu vurgulamaktadır. Ona göre kelâm ilmini öğrenmeden tasavvufa meyleden ve böylece nefis tezkiyesi ve zikir gibi işlerle iştiğal edenlerin Ehl-i Sünnet itikadını koruyamaması neticesini doğurabilmektedir. Dolayısıyla bu durumda olanlar ise bid'at ve hurafelerin merkezinde kalır ve bid'atçıların şüphelerinden kurtulamazlar.³⁸

Ayrıca Akhisârî'ye göre kelâm ilminden sonra ilk olarak öğrenilmesi gereken ilim de fıkıh ilmidir. Zira Müslümanlar, amellerinin İslâm'ın emir ve yasaklarına muvafık olup olmadığını denetleyebilmeleri için fıkıhı da iyice öğrenmelidir. İlm-i kelâm ile ilm-i fıkıhı bilmeyenlerin

32 Geniş bilgi için bk: Durmuş, *Kadıızâdeliler Hareketi*, 370-372.

33 Ahmed Rûmî Akhisârî, *İ'tikâd Risâlesi* (İstanbul: Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, 6405/4), 126b-127a.

34 Akhisârî, *Risâle*, 106a.

35 Akhisârî, *İ'tikâd Risâlesi*, 127a-127b.

36 Akhisârî, *İ'tikâd Risâlesi*, 127b-128a. Ayrıca benzer görüşler için bkz: Akhisârî, *Risâle*, 105b-107b.

37 Akhisârî, *İ'tikâd Risâlesi*, 129b-131a.

38 eş-Şeyh Ahmed b. Muhammed el-Rûmî el-Hanefî Akhisârî, *Mecâlisü'l-Ebrâr ve Mesâlikü'l-Ahyâr ve Mehâifu'l-Bid'i ve Mekâmi'u'l-Eşrâr*, ed. eş-Şeyh İrşâd el-Hakk el-Eserî, (Lahor-Pakistan: Süheyl Akademi, 2009), 15-16.

özellikle tasavvufla ilgilenmesi kesinlikle doğru değildir. Çünkü bu durumda olan kişiler örneğin, hak ile batılın arasını ayırt edemezler. Örneğin mucize ile istidrâc arasındaki farkı idrak edemezler.³⁹

O halde özetlemek gerekirse Akhisârî'ye göre her Müslüman, önce ilm-i kelâmı ardından ise ilm-i fikhî derinleme bilmeli, öğrenmeli ve öğretmelidir. Bu iki ilmi öğrenmeden diğer ilimlere meyletmemelidir. Dolayısıyla Akhisârî ilim sınıflandırmasında her ne kadar Birgivî gibi ilmihali farz-ı ayn ilimlerden saysa da, sırasıyla kelâm ve fikhî ilmini her Müslümanın iyice öğrenmesi gerektiğini öne sürmekle Birgivî'den ayrılmaktadır.

Sonuç ve Değerlendirme

1571'de Kıbrıs'ın fethini müteakip oradan getirilen esirlerden biri olan daha sonra İslam'ı kabul edip İstanbul ve Dımaşk'te devrin ulemasından dersler alan Ahmed Rûmî Akhisârî, 16. yüzyılın sonlarında ve 17. yüzyılın başlarında yaşamış devrin en etkili âlimlerinden biridir. Kaleme aldığı onlarca eser, aldığı eğitimin kalitesini ortaya koyar niteliktedir. Akhisârî, kendi akranı olan ve Sivâsîlerle girdiği tartışmalarla adını 17. Yüzyıl Osmanlı tarihine kazıyan Kadızâde Mehmed Efendi'yle Sivâsîlerle mücadele hususunda hemfikir olması dikkat çekmiş ve bu nedenle Kadızâdelilerden biri olduğu kesinleşmiştir. Bu durumu, Sivâsîler başta olmak üzere devrin bazı tasavvufî ekollerini eleştirme ve halkı bid'at ve hurafelerden arındırma gayretiyle kaleme aldığı risâlelerinin hemen hemen tamamında görmek mümkündür. Dolayısıyla eserlerinde Kadızâdeliler ile Sivâsîler arasında tartışılan hususlardan her biri hakkında çeşitli bilgiler müşahede etmek mümkündür. *İ'tikâd Risâlesi* de naklî ilimler arasında öncelenmesi gereken ilimlerin önem sırasını ortaya koymak için kaleme aldığı kısa ve özlü bir eserdir.

Müellif söz konusu eserinde öncelikle Müslümanların inandıkları din olan İslam'ın temel itikadî hususlarını ayrıntılı bir şekilde bilmeleri gerektiği üzerinde durmuştur. Ona göre İman ve İslam'ın ne olduğunu bilmek öncelikle ve özellikle her Müslüman üzerine farz-ı ayndır. Bu hususta İslam'da cehalet makbul değildir ve her Müslüman naklî ilimlerden farz-ı ayn olan ilmihali bir başkasına öğretecek kadar öğrenmeli ve ilmî açıdan yeterli olmalıdır. Farz-ı ayn olan ilimler dururken, farz-ı kifâye olan ilimlerin dahi öğrenilmesi ona göre makbul değildir. Zira bu durum İslam'ı yıkmakla eşdeğerdir.

Akhisârî'nin *Mecâlis*'inde naklettiği ilgili kısımlardan da hareketle, ilmihâl olarak özetlediği ve farz-ı ayn olarak saydığı ilimlerin başında ilm-i kelâm yer almaktadır. Ona göre bu ilmi her Müslüman ayrıntılı bir şekilde öğrenmeli ve öğretmelidir. Ardından ise fikhî ilmini etraflıca öğrenmeli ve öğretmelidir. Dolayısıyla ona göre farz-ı ayn olan "ilmihal"den kasıt öncelikle itikadî hususların bilinmesi için kelâm; ibadetlerin, helal ve haramların, emir ve yasakların bilinebilmesi için ise fikhî ilmidir. Bu iki ilmi de bilmeyenlerin tasavvuf gibi diğer ilimlere yönelmesi doğru olmadığı gibi tehlikelidir. Bu durum ise asilik anlamına gelmektedir. Böyle yapanlar isyancı durumuna düştükleri gibi, bid'at ve hurafelerin tesirinde kalarak itikadını kirletirler.

39 Geniş bilgi için bk: Akhisârî, *Mecâlis*, 16-19; Durmuş, *Kadızâdeliler Hareketi*, 372.

Kadızzâde Mehmed Efendi ile takipçilerinden Akhisârî başta olmak üzere diğer bütün Kadızzâdeli liderlerin Birgivi'yi ve Buhara Hanefilerinin fikirlerini andıran diğer Osmanlı fukahasını referans gösterdikleri bir gerçektir. Buna rağmen Akhisârî kelimini ilm-i âlet kabul eden ve bu nedenle sadece gereken kişilerin bu ilmi gerektiği kadar öğrenmesini farz-ı kifâye; gereğinden fazla öğrenmesini ise yasak kabul eden Birgivi'den fikren ayrı düşmüştür.

Kadızzâde'nin eserlerinde ilmihalin ehemmiyeti vurgulansa, her Müslümanın Ehl-i Sünnet akaidini ayrıntılı bilmesi gerektiğinin altı çizilse de, telifatında kelim ilminin öğrenilmesine dair net bir ifade olmaması, Akhisârî'nin bu husustaki görüşlerinin onun görüşleriyle kıyaslanmasını zor kılmıştır. Ancak ilmihalin ehemmiyeti hususunda Akhisârî'nin Kadızzâde ile aynı düşüncelere sahip olması da dikkat çekmiştir.

Ahmed Rûmî Akhisârî'nin dönemin bazı tasavvufi ekollerini çeşitli hususlarda eleştirirken İbn Kayyim el-Cevziyye'den faydalandığı bir gerçektir. Ancak buradan hareketle onun itikadî hususlarda Hanbelî-Selefi olduğunu söylemek imkânsızdır. Zira ekseri görüşünde Buhara Hanefileri olarak bilinen fukahanın tesirinde kaldığı açıktır. Ancak Akhisârî, kelim ilminin tedrisatı hususunda Hanbelî-Selefi literatürden faydalanmak şöyle dursun, *Buhara Hanefileri* olarak bilinen zahid Hanefî fukaha geleneğinden de ayrışarak, *Mütekellim Hanefîler* veyahut *Semerkand Hanefîleri* olarak bilinen ulemayla aynı duruşu sergilemiştir.

O halde Hanefî-Mâtürîdî düşünce sisteminde yine aynı geleneğe mensup ulemadan ders alarak yetişen Ahmed Rûmî Akhisârî'nin söz konusu düşünceleri onun Hanefî-Mâtürîdî geleneğe mensup tipik bir Osmanlı âlimi olduğunu ortaya koymaktadır. Her ne kadar dönemin mutasavvıflarına yönelttiği eleştirilerde ve kabir ziyaretleri ile ilgili hususlarda İbn Teymiyye ekolünün tesirinde kalsa da, kelim ilminin öğrenilmesine gösterdiği hassasiyetle, Birgivi'den de ayrılarak, yukarıda belirttiğimiz sınıflamada ilk grupta yer almıştır.

5. İ'tikâd Risâlesi'nin Transkripsiyonlu Metni

Risâle-i Ahmed Rûmî Efendi⁴⁰

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله الذي خلقني على فطرة⁴¹ الإسلام وعلى كلمة الإخلاص وعلى دين نبينا محمد عليه الصلوة والسلام. والصلوة والسلام وعلى ملة إبراهيم عليه الصلوة والسلام. وصلى الله على جميع الأنبياء والمرسلين. والحمد لله رب العالمين.⁴²

Emmâ ba'd, bundan soñra mü'min olan din karındaşları! Ma'lum ola ki imanı İslâm'ı öğrenmek her ere ve 'avrata farđ-ı 'ayndır. Zîrâ iman olmadıkça, ğayrı tâ'at makbul olmaz. Hattâ [126b] biñ yıl dünyada gündüz şâ'im ve geceler de namaz kılsa fâ'idesin bulmayub ceennemde çalacaktır.

40 Bu ibare eserin girişinde, eser adı olarak belirlenen tezhipli yerdedir ancak kütüphaneden elde edilen görüntüde yazı siyah bir kısmın üzerine yazılı olduğu için oldukça güç okunmaktadır.

41 Faydalandığımız nüshada bu kelime فطرت şeklinde yazılmıştır.

42 Tercümesi: Beni İslam fitratı, kelime-i tevhid ve peygamberimiz Muhammed aleyhi's-salâtü ve's-selâmın dini üzerine yaratan Allah'a hamd olsun. Hz. İbrahim aleyhi's-salâtü ve's-selâmın ümmetine salât ve selâm olsun. Bütün nebilerin ve rasullerin üzerine salât ve selâm olsun. Âlemlerin Rabbi Allah'a hamd olsun.

Bir âdem kendini Müslüman kıyâs edüp otursa aşağı, farḍ-ı 'ayn olan 'amelleri öğrenmese Allah Te'âlâ katında ol kişi müslüman degildir. Hemân Müslümanlık davası itdüğü bulunur. Cizye ve hâraç alınmaktan ve ehli, evlâdı esir olmaktan ve boynı kılıçdan kırtulur. Allah Te'âlâ'ya sığınur böyle i'tikâddan ve böyle müslümanlıktan.

Meselâ farḍ-ı 'ayn olan 'amelleriñ öğrenmesi şuña beñzer kim, öğle namâzında cenâze vâkı' olsa öyle [127a] namâzın koyub ânı kılmak câiz degildir. Kılısalar cümle 'âsi olurlar. Zîrâ farḍ-ı 'ayn dururken farḍ-ı kifâye kılmak câiz degildir.

Oğumak da daḥî kifâye olan 'ilimleri oğumak câiz olmaz. Ol farḍ-ı 'ayn olan 'ilimleri oğuyub öğrenmek lâzımdur. Eger oğursa oğuyan ve oğudan 'âsi olur dimişler. Öyle olsa mekteb hocalarına⁴³ ve ders öğredenlere elbette lâzımdur ki farḍ-ı kifâye olan 'ilimleri oğutmaya, oğutursa elleriyle birer kızma ve külünk alub dîn-i İslâm'ı yıkarlar.

Elfâz-ı küfür kitablarında getirmişdür ki bir kâfir [127b] “Ben müsliman olmak dilerin bana îmân bildür.” veyâhûd “İmânı baña ardeyle.” dîdükde ol müslüman “Bilmezim.” dise⁴⁴ نعوذ بالله تعالى من ذلك kâfir olur dimişler.⁴⁵

Şemsü'l-e'imme el-Halvânî⁴⁶ rahmetullâhi 'aleyhi ol kişi hakkında “Dini yokdur. Namazı, orucu, tâ'ati yokdur; oğlı ve kıızı haram-zâdedir.” didi. Ve İmâm Muhammed Câmî 'u 'ş-Şağîr' de⁴⁷ dimişdür ki, bir müslüman bir müslümanuñ bâliğa olmamış kızın alsa, mâdâm ki ol kız bâliğa olmamışdur ol erine helaldür îman bilsün bilmesün. Ammâ bâliğa olduktan sonra “İman ne idüğünü bilmezim.” dise kâfir olur. Ve erine haram olur. Zîrâ bâliğa olmadan ataya ve anaya [128a] tab'iyetiyle müslümân hükmolur. Bâliğa olduğda tâbi'lik gitdi. Aşâlet daḥî bulunmadı. Pes. Mürted hükmünde oldu. Ammâ eğer îman ne idüğün bilür lâkin “diyemezim” dise, veyâhûd “dîmege kıdretim yitmez” dise “îmân ile ikrâr lâzımdur” diyenler kâtında olmaz.

Bir kimse bir Yahûdi veya Naşrânî kıızı ile çiftlense hadd-i bülûğına yetişmeden, her ne taḥdîr üzre erine helal olur? Ammâ hadd-i bülûğına yetişdükdüden soñra peygamberlerden, kitablardan birine i'tikâd eylese erine haram olur. Zîra peygamberlerden ve kitablardan birine i'tikâd ve ikrâr eylemek de nikâh ibtidâsında [128b] şartdur. Yahûdi ve Naşrânî kıızı zikrolunmadan murâd Mecûsiler ve ôda tapucular ve daḥî bunlara beñzer. Ne denlü küfür var ise gine peygamberlerden birine tâbi' olmayalar. Ve kitabları daḥî olmaya. Âñlaruñ külliye

43 Bu kelime metin üzerinde حواجه لرینه şeklinde yazılmıştır.

44 Tercümesi: Bundan Allah'a sığınırız.

45 Müellifin her Müslümanın üzerine itikâdi hususları bilmesinin farz olduğunu vurgulaması dönemin ulemasının tipik bir yaklaşımıdır. Aynı yaklaşımı Kadızâdelilerin diğer eserlerinde görebildiğimiz gibi Vâni Mehmed Efendi zamanında yaşayan Ebü'l-Bekâ el-Kefevî'nin (öl. 1095/1684) *Tuhfetü 'ş-Şâhân* adlı eserinde de görmek mümkündür. Örneğin bkz: Ramazan Tarık, “Ebü'l-Vefâ el-Kefevî'nin Tuhfetü 'ş-Şâhân'ında İslam Akâidi”, *e-Makâlât Mezhep Araştırmaları Dergisi* 12/2 (2019), 591.

46 Müellifin burada kastettiği kişi, Ebü Muhammed Şemsüleimme Abdülazîz b. Ahmed el-Halvânî'dir (öl. 452/1060). Halvânî hakkında geniş bilgi için bk: Kamil Şahin, “Halvânî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 15/383.

47 *el-Câmî 'u 'ş-Şağîr*, Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî'nin (öl. 189/805) fıkha dair eseri olup, Hanefî mezhebinin ana kaynaklarını oluşturan altı eserden biridir. Geniş bilgi için bk: Yunus Vehbi Yavuz, “el-Câmî'u's-Sağîr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7/112.

kızların almak ve çiftlenmek haramdır bu taqdîrçe. Yahûdî ve Naşrânî kızı zikrolunduğu peygamberlerine ittibâ'ları vardır ve kitapları vardır. Pes.

Ma'lûm oldu ki 'âqıl bâliğ olan kişiye lâzımdır ki cehd idüb îmânını küfürden ve nifâkdan şaklaya. Ta kim nâ-gâh-ı îmânına hâlel yetişüb ebed ziyankârlardan olmayâ.

Fetâvâ-i Tâtârân'da⁴⁸ eydir, [129a] Eger İslâm meselâ kuşluğın bâliğ olsa ânuñ üzerine Allah Te'âlâ'nun ma'rifeti ile istidlâl ile vâcib olur. Ve dahî şehâdet kelimelerün öğrenmek vâcib olur. Ma'nâlarun fehm itmek ile ândan sonra öyle namâzına bâliğ olsa ânın üzerine vâcib olur.

Vaqt-i şalât-ı zuhurdan evvel tahâreti öğrenmek ândañ soñra şalâtı öğrenmek de vâcib olur. ⁴⁹” طلب العلم فريضة على كل مسلم ومسلمة. ” Ya'nî 'ilim taleb eylemek farđ [129b] olmuştur er ve 'avrat üzerine. Ve dahî Nebî şallallâhu 'aleyhi ve sellem buyurur: ⁵⁰”اطلب العلم ولو بالسين. ” Ya'ni 'ilim taleb eylemek ehlinden öğrenmek ile eger ol 'ilm Çîn mâ-çunda⁵¹ dahî olursa.⁵²

Ve dahî buyurmuşdur ki:

⁵³”إن كان بينكم وبين العلم بحار من نار محفوظا⁵⁴ فإنه ليس بينكم وبين الجنة طريق العلم.“⁵³ Eger siziñle 'ilim arasında oddân deñiz olursa da talasın oda, yanına geçesin. Ol 'ilmi tutasın. Hiç yol yokdur ki sizi uçmağa ilete meger kim 'ilm ola. Ve dahî Nebî şallallâhu 'aleyhi vesellem buyurur: [130a] ⁵⁵”اطلب العلم من المهد إلى الهد.“⁵⁵ Ya'nî 'ilim taleb eylemek beşikden maqbereye varınca...⁵⁶

Fetâvâ-i Tâtârânîyye'de eydir, bir âdamın oğlanlığı hâlinde bunu öğrenmese kim: ⁵⁷”أمنت بالله وملائكته وكتبه ورسله واليوم الآخر وبالقدر خيره وشره من الله تعالى.“⁵⁷ Ve dahî bilmese kim îmândan taqdîrin gökçek⁵⁸ eylemese ol kimesnenün İslâm'ına hükm olmaz. Bir kimesnenün zevcesi veyâ qarındaşı⁵⁹ olsa ve dahî bu kimse zann-ı gâlibi şöyle olsa kim bunlarun îmânı takliddir. Tafşîlen bilmezler. Kelime-i şehâdeti dirler.

48 *el-Fetâva't-Tâtârânîyye*, Hanefî fukahadan Âlim b. Alâ'nın (786/1384) fıkha dair eseridir. Geniş bilgi için bk: Ferhat Koca, “el-Fetâva't-Tâtârânîyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12/446-447.

49 Tercümesi: “İlim öğrenmek kadın erkek her Müslüman üzerine farzdır.” Bk. İbn Mâce, “*Mukaddime*”, 17

50 Tercümesi: “İlim Çîn'de bile olsa gidip öğreniniz.” Bk. Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî, *Şu'abu'l-İmân*, nşr. M. Saîd Besyüni Zağlül, (Beirut: y.y. 140/1990), 2/254.

51 Bu kelime ile ne kastedildiği anlaşılmadığı için müstensihin burada bir yazım hatası yaptığı tahmin edilmektedir.

52 Burada metinden kaynaklı bir anlatım bozukluğu mevcuttur.

53 Tercümesi: “Eğer sizinle ilim arasında ateşle kuşatılmış denizler olsa bile, sizinle cennet arasında ilim yolu olmaz.” (Hadis kaynaklarında tespit edilememiştir.)

54 Bu kelime metin üzerinde محفوظا olarak yazılmıştır. Ancak bunun bir müstensih hatası olabileceğini ve doğrusunun ise محفوظا olabileceğini düşündük.

55 Tercümesi: “Beşikten mezara kadar ilim öğreniniz.” (Hadis kaynaklarında tespit edilememiştir.)

56 Bu cümlede de yüklem eksikliği bulunduğundan cümlenin müstensih tarafından yanlış veya eksik istinsah edildiği kanaatindeyiz.

57 Tercümesi: Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, ahiret gününe, kadere, hayır ve şerrin Allah'tan olduğuna iman ederim.

58 Anlamı: Güzel, hoş.

59 Bu kelime nüshada قره ده شي şeklinde yazılmıştır.

Ve daḥî İslâm'ın [130b] zâhiriyle 'amel îderler. Onlara yakîn olmasun ötürü kim Rasûlullah şallallâhu 'aleyhi ve sellem buyurur: ⁶⁰“طلب العلم فريضة على كل مسلم ومسلمة.” Bu ḥadîsden ma'lûm oldu ki evvelâ îmânî 'ale't-tafşîl edâsıyla bilmek farḍdır.

Şâhib-i *Keşşâf*⁶¹ eydir, “İmân üç emirde olmuştur. Biri i'tikâd, biri ikrâr ve biri 'ameldür. Şol kimse kim, i'tikâdı terk eyledi ol münâfıkdur. Şol kimse kim ikrârı terk eyledi ol kâfirdür. Şol kimse kim 'ameli terk eyledi ol fâsıkdur.”

Ve *Meşâbih*⁶² îmanda eydir: İmân dört vecih üzeredir dimişler. Biri *îmân-ı ebedî*, biri [131a] *îmân-ı gaybî* ve biri *îmân-ı ihtiyârî*, biri *îmân-ı darûridür*. *İmân-ı ebedî* oldur ki, ânâ mü'min olur. Ol âdam toḡduḡî zamandan tâ kıyâmet gününe deḡin îmân üzre ola. Dîn-i Muḥammed şallallâhu 'aleyhi ve sellemden toḡmuş ola. Ve *îmân-ı gaybî* oldur ki Ḥaḍreti Muḥammed Muştafâ'yı görmemiş ola. Hemân mu'cizâtuñ ve evşâfın işitmekle îmân getirdiği gibi. Ve bu âyet ḥaḡkında îdi: ⁶³“الذين يؤمنون بالغيب ويقيمون الصلاة. “ قوله تعالى”

İmân-ı ihtiyârî oldur ki bir âdam kâfir memleketinden İslâm memleketine gelse veya İslâm memleketinde olan [131b] zimmilerdeñ îmâna gelmelü olsa ḡorḡusu olmasa ve daḥî kimseden nesne istemese, uçmâḡi umüb cehennemden ḡorḡub îmân getüre. Ve *îmân-ı darûrî* oldur ki Allah Te'âlânun 'azâbın ḡöz ile ḡörüb îmân getüre. Ol îmâna hiç aşlâ i'tibâr yokdur. Nitekim kavm-i Şâlih 'aleyhi's-selâm 'azâbı ḡözleriyle ḡörüb îmân getürdiler, Allah Te'âlâ kabûl eylemedi. Küfürleri üzre helâk oldılar. Ve Yahyâ b. Mu'âz⁶⁴ eydir: “İmân bir cevherdür ki ânın içinde üç cevher vardır.⁶⁵ Biri oddân necât ve ḡalâş, biri cennete girmege ve biri vuşûl bulûb ulaşmaḡdur.⁶⁶ اللهم ارزقنا إخوان الذين سبقونا بالإيمان [132a] bir çerâḡa beñzer⁶⁷ kim yanar ve ânın şaklaması Allah Te'âlâ'nun emrine imtisâl itmek ve daḥî nehy itdüḡi nesnelereñ şaḡınmaḡa benzer kim ol çerâḡı üzerine bir ḡanâd idesin. Vaḡt-i nezi'de⁶⁸ ânun furtına yelleri şeytân vesvesesine beñzer. Şol kimseler ki ânun ḡalbinde îmân çerâḡını yâḡub daḥî envâ'ı evâmiriyle daḥî nevâhîle bezedi. Bu çerâḡın söyünmesinden bunun ḡavfi eksik oldu. Şol kimseden ol çerâḡı yakub saḡlamaḡa muḡayyed olmadı.

60 Tercümesi: “İlim öğrenmek kadın erkek her Müslüman üzerine farzdır.” Bk. İbn Mâce, *es-Sünen*, nşr. M. Fuâd Abdülbâkî, Kahire: Dâru İhyâ'it-Turasi'l-Arabî, 1373/1953), “*Mukaddime*”, 17.

61 Mu'tezilî ulemadan Zemâherî'nin (öl. 538/1144) tefsiridir. Geniş bilgi için bk: Ali Özek, “el-Keşşâf”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2002), 25/329-330.

62 İmâm Ferra el-Begavî'nin (öl. 516/1122) hadis alanındaki eseridir. Geniş bilgi için bk: İbrahim Hatiboḡlu, “Mesâbihu's-Sünne”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2004), 29/258-260.

63 Tercümesi: Allah Teâlâ'nın sözü: “Onlar gayba iman ederler, namazı da kırlarlar.” (el-Bakara 1/3)

64 Yahyâ b. Mu'âz (öl. 258/872) seyr-ü sülûk makamlarından bahseden ilk sūfilerden biridir. Geniş bilgi için bk: Salih Çift, “Yahyâ b. Mu'âz”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43/257-258.

65 Risâle metninde burada bir eksiklik olduḡu tahmin edilmektedir. Çünkü bahsedilen üç cevher tam olarak açıklanmamıştır.

66 Tercümesi: Allah'ım! Bize kendimizden daha imanlı (ihlâslı) kardeşler ver.

67 Metin üzerinde bu cümle'nin öznesi tespit edilememiştir. Ancak cümle başına “İslâm” kelimesi geleceğini tahmin etmekteyiz.

68 Ölüm anında.

Ve daḥî ne kadar rasuller ki Allah sübhânehû ve Te'âlâ göndermiştir. Ve daḥî [132b] bu kadar kitablar ki gökden nâzil olmuştur. Cümle murâd budur ki, insân bu îmân çerağların yaqub kalblerinde yaqub şaklaya. Ya'nî îmân-ı tafşilen bilüb i'tikâd îdeler. Ve daḥî 'amel îdeler. Ve îmân için çok sözler söylemişlerdür. Ammâ biz bunda ehl-i îmânı altı kısım üzerine âñûb zikir eyledik. Biri îmân-ı ehl-i taqlîdî ve biri îmân-ı istidlâlî, biri îmân-ı keşf-i dârûrî ve biri îmân-ı müncî.

İmdi. Ey müslimanlar! Siz daḥî bunu mütâla'a îdüb görün. Bu îmân kaḅgi şıfatındansız? Âñâ göre tedârük îdüb gerekmezinden ihtiyât îdesiz.

⁶⁹والله اعلم بالصواب [133a]

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça/References

- Akhisârî, Ahmed Rûmî. *İ'tikâd Risâlesi*. İstanbul: Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, 6405/4, 126b-133a.
- Akhisârî, Ahmed Rûmî. *Risâle*. İstanbul: Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, M. Arif – M. Murad, 173/8, 105b-128a.
- Akhisârî, eş-Şeyh Ahmed b. Muhammed el-Rûmî el-Hanefî. *Mecâlisu'l-Ebrâr ve Mesâliku'l-Ahyâr ve Mehâifu'l-Bid'i ve Mekâmi'u'l-Eşrâr*. ed. eş-Şeyh İrşâd el-Hakk el-Eserî. Lahor-Pakistan: Süheyl Akademi, 2009.
- Bağdatlı, Babanzâde İsmail Paşa. *Hediyetü'l-Ârifîn ve Esmâi'l-Müellifîn ve Âsârü'l-Muşannifîn*. çev. Kilisli Rifat Bilge. tsh. İbnül Emin Mahmud Kemal İnal - Avni Aktuç. 2 Cilt. Ankara: MEB Yayınları, 1955.
- el-Beyhakî, Ahmed b. Hüseyin. *Şu'abu'l-Îmân*. nşr. M. Saîd Besyûnî Zağlûl. 9 cilt. Beyrut, y.y. 140/1990.
- Birgivi, Mehmed Efendi. *Tarikat-ı Muhammediye*. çev. Celal Yıldırım. İstanbul: Demir Kitabevi, 2013.
- Bursalı, Mehmed Tahir Efendi. *Osmanlı Müellifleri 1299–1915*. haz. A. Fikri Yavuz ve İsmail Özen. 3 Cilt. İstanbul: Meral Yayınevi, 1333.
- Çavuşoğlu, Semiramis. *The Kadizadeli Movement an Attempt of Seri'at-Minded Reform in the Ottoman Empire*. Princeton: Princeton University, Near Eastern Studies, Doktora Tezi, 1990.
- Çelebi, Kâtip. *Keşfü'z-Zünûn an Esâmi'l-Kütübive'l-Fünûn*. çev. Rüştü Balcı. 5 Cilt. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2007.
- Çelebi, Kâtip. *Mizanu'l-Hak fi İhtiyâri'l-Ahakk: En Doğruyu Seçmek İçin Hak Terazisi*. haz. Orhan Şaik Gökyay. İstanbul: MEB Basımevi, 1972.
- Çelik, Ali. *Ahmed el-Rûmî el-Akhisârî ve Bid'at Risâlesi*. Eskişehir: Osmangazi Üniversitesi, 2000.
- Çift, Salih. “Yahyâ b. Muâz”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 43/257-258. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.

69 Tercümesi: Doğrusunu en iyi Allah bilir.

- Demir, Abdullah. "Farklı Ebû Hanîfe Tasavvurları: Fakih ve Mütetekellim Hanefiler Örneği". *IV. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu*. ed. Cengiz Çuhadar vd. 1/643-658. Kastamonu: Kastamonu Üniversitesi Yayınları, 2017.
- Demir, Abdullah. "İmam Birgivi Selefi mi yoksa Mâtürîdî mi". *Balıkesirli Bir İslam Âlimi İmam Birgivi*. ed. Mehmet Bayyigit vd. 2/286-315. Balıkesir: Balıkesir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2019.
- Durmuş, Ali. *Osmanlı'da Dinî Siyasî Bir Yapılanma Olarak Kadızâdeliler Hareketi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020.
- Hatiboğlu, İbrahim. "Mesâbihu's-Sünne". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 29/258-260. İstanbul: TDV Yayınları, 2004.
- İbn Mâce. *es-Sünen*. nşr. M. Fuâd Abdülbâkî. Kahire: Dâru İhyâi't-Turasi'l-Arabî, 1373/1953.
- Kadızâde, Mehmed Efendi. *Mebhâs-ı İmân*. İstanbul: Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, 5570, 233b-346a.
- Kadızâde, Mehmed Efendi. *Mesâil-i Ehl-i Sünnet ve'l-Cemâat*. İstanbul: Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, 5570, 148b-233a.
- Kehhâle, Ömer Rıza. *Mu'cemû'l-Müellifin Terâcimu Muşannifi'l-Kütübi'l-'Arabîyye*. 15 Cilt. Beyrut: Mektebetü'l-Müsennâ, 1957.
- Koca, Ferhat. "el-Fetâva't-Tâtarhâniyye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 12/446-447. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Kuzey, Muharrem. "Osmanlı'da Elfâz-ı Küfür Literatürü ve Önemli Eserler". *Türkiye Araştırmaları Literatürü Dergisi* 14/27 (2016), 203-231.
- Manzum Menâsik-i Hac* (İstanbul: Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, 6405/1), 1b-61a.
- Michot, Yahya. "Ahmed-i Rûmî Akhisârî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Ek-1/60-62. İstanbul: TDV Yayınları, 2016.
- Önal, Recep. "İmam Birgivi'nin Mezhebî Kimliği Üzerine Krono-Teolojik Analizler". *Balıkesirli Bir İslam Âlimi İmam Birgivi*. ed. Mehmet Bayyigit vd. 2/224-250. Balıkesir: Balıkesir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2019.
- Özek, Ali. "el-Keşşâf". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 25/329-330. İstanbul: TDV Yayınları, 2002.
- al-Rouyhab, Khaled. "17. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Bağnazlığın Zaferi Efsanesi". çev. Tuğrul Küttükçü, Yılmaz Aygün. *Mizânu'l-Hak: İslâmî İlimler Dergisi* 9 (2019), 293-315.
- Sarıkaya, Yaşar. "Osmanlı Medreselerinde Aklî İlimlerin İhmali Meselesi Üzerine Bazı Mülahazalar". *Osmanlı Dünyasında Bilim ve Eğitim Milletlerarası Kongresi Tebliğleri 12-15 Nisan 1999*. drl: Hidayet Yavuz Nuhoğlu. 145-158. İstanbul: İslam Tarih Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi, 2001.
- Sheikh, Mustapha. *Ottoman Puritanism and its Discontents: Ahmad al-Aqhsari and the Qadizadelis*. Oxford: Oxford University Press, 2016.
- Sheikh, Mustapha. *Qadizadeli Revivalism Reconsidered in Light of Ahmad al-Rumi al-Akhsari's Majalis al-Abrar*. Michaelmas: University of Oxford, 2011.
- Şahin, Kamil. "Halvânî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 15/383. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Tarik, Ramazan. "Ebû'l-Vefâ el-Kefevî'nin Tuhfetü's-Şâhân'ında İslam Akâidi". *e-Makâlât Mezhep Araştırmaları Dergisi* 12/2 (2019), 572-609.
- Uzunçarşılı, İ. Hakki. *İlmiye Teşkilatı*. Ankara: TTK Basımevi, 1988.
- Yavuz, Yunus Vehbi. "el-Câmiu's-Sagîr". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 7/112. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.

Ek: Metnin Orijinal Nüshası

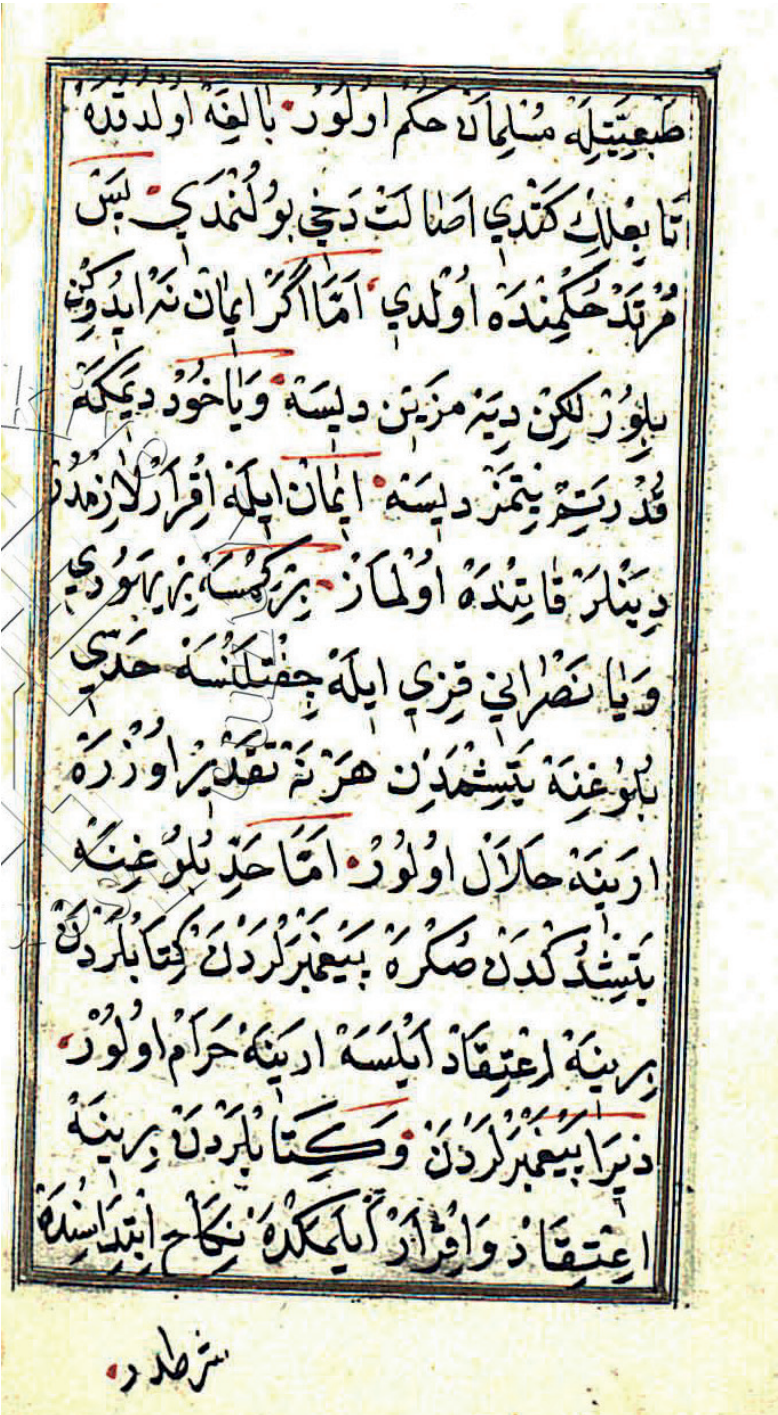
127

بَيْتِ بَيْلِ دُنْيَا دَهْ كُونْدُ ز صَا بُو وَ كَيْجِه لَرْدَه
 نَمَازِ قِلْسَه فَايْدَه سِين بُولِيوُب جَهْمَانْدَه
 قَا كَجَقْدُ ز بَرَادَمْ كَنْدُو بِي سَلَامَان
 قِيَاسِ ايدُوُب اوتُوْرُسَه اشْفِي فَرِضِ
 عَيْنِ اَوْلَانِ عَمَلَرِي اَوْ كَرْمَنَسَه اللّٰه تَعَالٰي
 قَتِيْنْدَه اَوْلِي كِسِي مُسْلِمَان دَكِلْدُ زَهْمَان
 مُسْلِمَانِلِي دَعْوَا سِي اِتْدُو كِي بُولُوْر جِزِيَه
 وَ خَرَجِ الْمَقْدَنْ وَ اَهْلِ اَوْلَادِي اَسِيْر اَوْ
 لِمَقْدَنْ وَ بُو بِي قَلْبِدَنْ قُوْر تُوْر اللّٰه
 تَعَالٰي يَه صِيغُوْر بُو بِيَه اَعْتِقَادِ دَنْ
 وَ بُو بِيَه مُسْلِمَانِلِقِدَنْ مَثَلَا فَرِضِ عَيْنِ اَوْلَانِ
 عَمَلَرِكْ اَوْ كَرْمَنَسِي شُو كَه بَكْرُ زَكِي
 اَوْلِيَه نَمَازِنْدَه جِنَارَه وَ اِقِعْ اَوْلَسَه اَوْلِيَه

128

بِنِ مُسْلِمَانَ أَوْلَى دِيلِينَ بِنَا اِيْمَانِ سِلْدُرُ
 وَيَا خَوْدُ اِيْمَانِ بِنَا عَرْضِ اَيْلَهُ دِيدُ كَدَةُ اَوْلُ
 مُسْلِمَانَ بِلْمَرْيَمِ دَيْسَهُ نَعُوذُ بِاللّٰهِ مِنْ ذَلِكَ
 كَافِرًا اَوْلُو رَدِمْشَدُ شَمْسِ الْاَيَّةِ لِلْكُلُو
 رَحْمَةُ اللّٰهِ عَلَيْهِ اَوْلُ كَيْسِي حَقَّقْدَةُ دِينَ يَوْقُدُرُ
 غَمَازِي اَوْلُ رُجِي طَاعَتِي يَوْقُدُرُ اَوْلُ غِي وَغَزِي
 حَرَامُ زَادَةُ دُرُ رِدِي وَاِمَامُ مُحَمَّدٍ جَامِعِ الصَّغِيرَةِ
 دِمْشَدُ رِكْدُ بِنِ مُسْلِمَانَ بِنِ مُسْلِمَانِكَ بِالِغَةِ اَوْلَا
 مِشَقَزِي اَلْسَةُ مَا دَامَكُمُ اَوْلُ قَزِي بِالِغَةِ اَوْلَا مِشَدُ
 اَوْلُ اِدِينَهُ حَالًا لَدُ اِيْمَانِ بِلْسُونِ بِلْمَسُونِ
 اَمَّا بِالِغَةِ اَوْلُ دَقْدُنْ صُكْرَةَ اِيْمَانِ نَهْ اَيْدُ رِكْنِ
 بِلْمَزِينِ دَيْسَهُ كَافِرًا اَوْلُو رَدِمْشَدُ وَادِينَهُ حَرَامُ
 اَوْلُو زِي بِالِغَةِ اَوْلَا دِينَ اَتَايَةِ وَاَنَا يَةِ

129

شَرَطْدُرْ يَهُودِي وَنَصْرَانِي قِرِي ذِكْر
 اُولْمَادَنْ مُرَادُ حُجُوسِيكِرْ وَاوْدَه طَبُو جِيكِرْ
 وَدَحِي بُونَلَرَه بَكْرَنْدُ كُلُوكْفَرْ وَا رَانِيَه
 كَه بِيغْبِرْ لَرْدَنْ بَرِينَه تَابِعْ اُولْمَانِيكِرْ وَكِتَا
 نَبَرِي دَحِي اُولْمِيَه . اَكْلَرِكْ كَلِيَه قِرْلَرِكْ
 اَلْمَقْ وَجِفْتَلَمَكْ حَرَامْدُرْ بُو تَقْدِيرْ جِهْ
 يَهُودِي وَنَصْرَانِي قِرِي ذِكْر اُولْمَانِيكِرْ
 بِيغْبِرْ لَرِينَه اِتْبَاعِلَرِي وَا رْدُرْ وَكِتَابَلَرِي
 وَا رْدُرْ . بَسْ مَعْلُومْ اُولْمَانِيكِرْ عَاقِلْ بَالِغْ
 اُولَانْ كِشِيَه لَا رِمْدُرْ كَه جِهْدْ اِيْدُوبْ
 اِيْمَانِي كَفْرْدَنْ وَنِفَا قَدَنْ صَعْلِيَه .
 تَا كَمْ نَا كَاهْ اِيْمَانِيَه حَكْلْ بِي شُوبْ اَبْدْ زِيَانِكَا
 لَرْدَنْ اُولْمِيَه . فِتْوَايْ تَا تَارْحَانْدُ اَبْدُرْ

اَكْرَامِ سَلَامٍ مَثَلًا قَرَسُوا عَيْنَ بِالْبَعْثِ اَوْلَسَهُ
 اَنْتَ اَوْ زَيْنَةُ اللهِ تَعَالَى اِنْكَ مَعْرِفَتِي اَيْلَهُ
 اِسْتِدْلَالُ اَيْلَهُ وَاِجِبْ اَوْلُوْرَ وَرَحِي
 شَهَادَاتُ كَلِمَةُ لَرُكْ اَوْ كَرْمُكَ وَاِجِبْ
 اَوْلُوْرَ مَعْنَا لَرُكْ فَهَمْ اَيْتُكَ اَيْلَهُ اَنْدَنْكِرَهُ
 اَوْ اَيْلَهُ نَمَا زَيْنَةُ بِالْبَعْثِ اَوْلَسَهُ اَنْتَ اَوْ زَيْنَةُ
 وَاِجِبْ اَوْلُوْرَ وَقَبْ صَلَوَاتِ ظَهْرَدَنْ اَوْ لَرُ
 طَهَارَتِي اَوْ كَرْمُكَ اَنْدَنْ صُكْرَهُ صَلَوَاتِ اَوْ كَرْمُكَ
 وَاِجِبْ اَوْلُوْرَ كَيْفِيَّتَهُ صَوْمِ اَوْ كَرْمُكَ
 صَوْمِ اَنْتَ اَيْلَهُ قَائِمِ اَوْلُوْرَ وَرَمَضَانَ
 اَوْ رَجِيَّتَهُ بِالْبَعْثِ اَوْلَسَهُ اَنْتَ اَوْ زَيْنَةُ وَاِجِبْ
 اَوْلُوْرَ طَلَبِ الْعِلْمِ فَرِيضَةً عَلَى اَكْلِ مُسْلِمِ
 وَسَلِمَةٍ بَعْنِي عِلْمِ طَلَبِ اَيْلِكَ فَرِيضِ

اولمندر

130

اَوْلَمَشِدُّ دَارُ وَعَوْرَتِ اَوْ ذَرِينَةَ . وَرَجِي
 نَبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِوُورِ . اَطْلُبُ الْعِلْمَ
 وَكُتُبَ السِّينِ . يَعْنِي عِلْمَ طَلَبِ اَيْلِكَ
 اَهْلِيْنَدَنْ اَوْ كَرْنِكَ اَيْلَهُ . اَكْرَأُ اَوَّلَ عِلْمِ
 چپن ما چونده دخی اولورسه . و دخی
 بیورمشد زکیه . اِنْ كَانَ بَيْنَكَ
 وَبَيْنَ الْعِلْمِ بَحَارٌ مِنْ نَارٍ مَحْفُومًا . فَاِنَّهُ
 لَيْسَ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَ الْجَنَّةِ طَرِيقَ الْعِلْمِ .
 اَكْرَسِزْ كَلَهْ عِلْمِ اَرَا سِنْدَهْ اَوْ دَدَنْ
 دَكْرُ اَوْلُورْسَدَهْ طَلَا سِسْ اَوْتَهْ يَا نِنَهْ كَجَهْ
 سِسْ اَوْلِ عَلِمِي طُوْتَهْ سِسْ . هَبْج بُول بُو قَدْرَكِهْ
 سِزِي اَوْ جَاغَهْ اِنَّهْ مَكْرَكِهْ عِلْمِ اَوْلَهْ .
 وَ دَخِي نَبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِوُورِ .

اَطْلُبُ الْعِلْمَ مِنَ الْمَهْدِ إِلَى الْمَهْدِ يَعْنِي عِلْمَ
 طَلَبِ أَيْدِكَ بِسُكُونِ مَقْبَرَةٍ وَارْتِجَاهِ
 فَوَائِي تَأْتَا زَحَانِيَهُ دَهْ أَيْدِي بِرَأْدِكَ
 أَوْ غَلَا نِلْفِي حَالِنْدَهُ بُونِي أَوْ كَرَّمْسِكُمْ
 اَمْسَتْ بِاللَّهِ وَمَا لَيْكِيهِ وَكَيْتِيهِ وَرَسُولِهِ
 وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَبِالْقَدْرِ خَيْرِهِ وَشَرِّهِ
 مِنَ اللَّهِ تَعَالَى وَرَدِّي بِمَسْكِمِ اِمَانَتِكَ
 تَقْدِيرِنِ كَوْنِكَ اَبْلَيْسَهُ اَوْلِ كَيْسَنَاتِكَ
 اِسْلَامِنَهُ حَكْمِ اَوْلَانَدِ بِرُكَيْسَنَتِكَ
 دَوْجَهْ سِي وَبِاَقْرَهْ وَهْ شَيْ اَوْلَسَهْ وَرَدِّي
 بُو كَيْسَهْ طَنْ غَالِبِي شُوْبِلَهْ اَوْلَسَهْ كَيْمِ
 بُونُورِكِ اِيَانِي تَقْلِيدِ دَرْ تَقْصِيلِ اِيَانِي
 كَلِمَهْ شَهَادَتِي دِيرَلَرُ وَرَدِّي اِسْلَامِكَ

ظاهريله

131

ظَاهِرِيَّةَ عَمَلٍ أَيْدِي رَزَّ أَوْ نَارَةَ تَقِينِ أَوْلَا سُونَ
 شُونَ دَنْ أَوْ تَرُوكِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى
 اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِيُورَزَّ. طَلَبُ الْعِلْمِ
 فَرِيضَةٌ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ وَمُسْلِمَةٍ بِوَحْدِ يَدَيْهِ
 مَعْلُومٌ أَوْلَدِيكِي أَوْلَا إِيْمَانٍ عَلَى التَّفْصِيلِ
 أَوْ سِبْطِ بِلْمَكِ فَرَضُ دَرْ صَاحِبِ كَشَافِ
 أَيْدِي إِيْمَانٍ أَوْجِ امْرُؤَةً أَوْلَمِشْدُ زَبْرِي اِعْتِقَالَ
 بَرِي أَوْ زَبْرِي عَمَلُ دَرْ شَوْلِ كِسْمَةِ كِي
 اِعْتِقَالَ بَرِي تَرَكِ أَيْدِي أَوْلِ مَنَّا فَيَقْدُرُ
 شَوْلِ كِسْمَةِ كِي اِقْدَارِ تَرَكِ أَيْدِي أَوْلِ كَا فَرُزْدُ
 شَوْلِ كِسْمَةِ كِي عَمَلِي تَرَكِ أَيْدِي أَوْلِ فَا سِقْدُرُ
 وَمَصَابِيحِ اِئْمَانِدُهُ أَيْدِي اِئْمَانِ دَرْتُ وَجْهَ
 أَوْ زَرَّةَ دَرِ دِيمِشْكَرُ بَرِي اِئْمَانِ أَيْدِي بَرِي

اِيْمَانِ غَيْبِي وَبِرِّي اِيْمَانِ اِخْتِيَارِي بِرِّي اِيْمَانِ
 صُرُورِي دُرِّي . اِيْمَانِ اَبَدِي اَوْلَدُ ذِكْرِ اَنَا مُؤْمِنُ
 اَوْلُوذُ . اَوْلُ اَنْلُوكُ حَالِنْدَةُ طُوغُغُشِ اَوْلُوذُ .
 اَوْلُ اَدَمُ طُوغُغُذُ وَعِي ذِمَانْدَنُ تَا قِيَا سَتُ
 كُونِنَهْ دَكِينِ اِيْمَانِ اَوْزُرَهْ اَوْلَهْ . دِينِ مُحَمَّدِ
 صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دَنُ طُوغُغُشِ اَوْلَهْ .
 وَ اِيْمَانِ غَيْبِي اَوْلَدُ ذِكْرِ حَضْرَتِ مُحَمَّدِ مُصْطَفِي
 يِ كُوزْمُشِ اَوْلَهْ . هَمَانُ مُعْجِزَاتِكُ وَاَوْصَافِنِ
 اِسْتِمْكَلَهْ . اِيْمَانِ كَثْرَتِ دِيكِي كَبِي وَبُورَاتِي
 حَقِيْقَتَهْ اَبَدِي . قَوْلُهْ تَعَالَى الَّذِيْنَ يُؤْمِنُوْنَ
 بِالْغَيْبِ وَيُقِيمُوْنَ الصَّلَاةَ . اِيْمَانِ اِخْتِيَارِي
 اَوْلَدُ ذِكْرِ بَرِّ اَدَمُ كَا فِرْمَلِكْتِنْدَهْ اِسْلَامِ
 قَمَلِكْتِنَهْ كَلَسَهْ وَ يَا اِسْلَامِ قَمَلِكْتِنْدَهْ اَوْلَانِ

دقلمرد

139

ذَمُّكَ دَنَ اِيْمَانِهٖ كَلِمَاوَاوَلَسَهٗ قُوْرُقِسِيْ اَوَلَسَهٗ
 وَدَجِيْ كِسَهٗ دَنَ لَسْنَهٗ اِسْمَسَهٗ اَوْجَايِجِيْ
 اَوْسُوْبُ جَهَنَّمُ دَنَ قُوْرُقُوْبُ اِيْمَانُ كُوْرُوْرُ
 وَ اِيْمَانُ صِرُوْرِيْ اَوْلَدُ زَكِيْ اَللّٰهُ تَعَالٰيْنِكَ
 عَذَابِيْ كُوْرُوْرُ اَيْلَهٗ كُوْرُوْرُ اِيْمَانُ كُوْرُوْرُهٗ اَوْلُ اِيْمَانِهٖ
 هِيَ اَصْلًا اِعْتِبَارِيْوَقُدُّرُ نِيْمَتِكُمْ قَوْمٌ صَالِحٌ
 عَلَيْهِ السَّلَامُ عَذَابِيْ كُوْرُوْرُ اَيْلَهٗ كُوْرُوْرُ اِيْمَانُ
 كُوْرُوْرُ دِيْكَرُ اَللّٰهُ تَعَالٰي قَبُوْلُ اَيْلَهٗ دِيْ كُوْرُوْرِيْ
 اَوْزُرُهٗ هَا لِكْ اَوْلَدِيْكَ وَيَحْيٰيْ بِيْنَ مَعَاذِ
 اَيْدِيْكَ اِيْمَانُ بِيْرُ جَوْهَرُ دُزَكِيْمُ اَنْكَ اِيْحِيْنَدَهٗ
 اَوْجُ جَوْهَرُ وَاْرُدُّرُ بِيْرِيْ اُوْدُوْرُهٗ نَجَاتُ
 وَخَلَاصُ بِيْرِيْ جَنَّتَهٗ كِيْرْمَكُهٗ وَبِيْرِيْ
 وَصُوْلُ بُوْرُوْبُ اَوْلَشَقْدُرُ اَللّٰهُمَّ اَرْزُقْنَا

اِحْوَانِ الدِّينِ سَبَقُونَا بِالْاِيْمَانِ بِرَجْرَاعَةِ
 بَكْرَتِكُمْ يَا نَزْرًا اَنْتَ صَقَلْتَهُ سَيِّدُ اللّٰهِ
 نَعَا لِنَبْنِكَ اَمْرِيَّةً اِمْتِيَالِ اَيْتِكَ وَرَدَّحِي
 نَهِي اَيْدُو كِي لَشْنَه لِرُدَّ صَقِنْمَه مَكْرَمِكُمْ
 اَوَّلِ جِرَاعِ اَوْرَزِيَّتِه بِرَقْنَادِه اَيْدِه سَيِّدِ
 وَقْتِ نَرْغَدِه اَنْتَ فُورِيَّتِه بِلَكُوِي شَيْطَانِ
 وَسُوسَه سَيِّدِه بَكْرَتِكُمْ سُؤْلِ كَيْسَه لَرَكِي
 اَنْتَ قَلْبِنْدَه اِيْمَانِ جِرَاعِي يَا قُوبِ دَخِي اَنْوَالِ
 اَوْ اَمْرِيَّةِ دَخِي نَوَاهِيْلَه بَزْرِي بُو جِرَاعِي
 سُوْنِمِسْنَدَنْ بُونُكْ خُو فِي اَكْسِيكْ اَوْلَدِي
 سُؤْلِ كَيْسَدَنْ اَوْلِ جِرَاعِي يَا قُوبِ صَقَلْمَه
 مُقْتِدِ اَوْلَدِي وَرَدَّحِي نَقْدَرِ رَسُوْلَدَرِكِه
 اللّٰهُ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى كُوْبُدُ رَمِيْشْدُرُ وَرَدَّحِي

بو قدر

133

۱۴

بوقدر کتابلرکیم کو کدر نازل اولمشدر
 جمله مراد بود ذکر انسان بویان چراقلر
 یعوب قلبلرندة یعوب صقلیه یعنی ایمان
 تفصیلاً بیلوب اعتقاد ایدة لر و رخی عمل
 ایدة لر و ایمان ایچون چون سو قدر سو بکله
 مشدر لر. اتایز بوندە اهل ایمانی الت
 قسیم اوزرینه اکوب ذکر ایلدک بری
 ایمان اهل تقلیدی و بری ایمان استدلالی
 بری ایمان کشف ضروری و بری ایمان منجی
 ایدی ای مسلمانلر سیز رخی بونی مطالعه
 ایدوب کورون بویانین قنغی صفتندن سیز
 اگاکوره تدارک ایدوب گرگزندن اختیاط
 ایدة سیز و الله اعلم بالصواب